

Forfatter:

Johnny Kondrup og Klaus Nielsen

Redaktør:

Vanja Thaulow

Retningslinjer for emendation ved Grundtvigs Værker (GV)

- 1 Grundlæggende betragtninger
- 2 Ortografiske inkonsekvens
 - 2.1 Ortografiske variation i relation til ordbøger
- 3 Interpunktion
 - 3.1 Punktum
 - 3.2 Anførselstegn og parenteser
 - 3.3 Spatiering
- 4 Fejl i Grundtvigs brug af kilder
- 5 Notation
- 6 Fejl, som ikke er tekstfejl
- 7 Grundtvigs egne rettelser

1 Grundlæggende betragtninger

Udgavens politik for tekstrettelser er *konservativ*, dvs. at der rettes så lidt som muligt i grundteksterne.

Dette i kombination med udgavens sociologisk-receptionshistoriske perspektiv kan indebære, at man lader notoriske fejl stå, fordi de ikke væsentligt forstyrrer tekstens mening. Det anses ikke som et formål i sig selv at befri teksten for alle de små unøjagtigheder, som sekretærer, forlæggere, sættere og korrekturlæsere har forårsaget. En konservativ holdning til en trykt grundtekst kan fx betyde, at man – når blot teksten fungerer og giver rimelig mening – ikke genindsætter passager fra manuskriptet, som er forsvundet ved trykningen, fordi sætteren har overset dem (“begravelser”, jf. 7.5.3.2).

2 Ortografiske inkonsekvens

Førstetrykkes *ortografiske inkonsekvenser* respekteres i videst muligt omfang.

- Der rettes fx ikke, når Gr. skriver “smilde” i stedet for “smilte” eller “syndes” i stedet for “syntes”. Hvis man vurderer, at ordet kan forveksles med et andet, kan en verbalkommentarer redegøre for den ortografiske afvigelse.
- Der normaliseres heller ikke, hvor Gr. er inkonsekvent og staver et ord forskelligt i samme tekst (fx bandsatte / bansatte; Husraad / Huusraad; Sacrament / Sakrament; Soel / Sol; Stii / Stil; Bekiendelse / Bekjendelse; vor Herre / Vorherre; kalvinistisk / Calvinistisk / Calvinisk; Vidnesbyrd / Vidhedsbyrd).

2.1 Ortografiske variation i relation til ordbøger

Ved tvivl om de i samtiden tilladte stavemåder er det ikke tilstrækkeligt at konsultere Chr. Molbechs *Dansk Ordbog* (1833, 1859), som er styret af akademiprincippet og derfor ikke har optaget en del af de i datiden brugte ord og former. Grænsen for, hvad udgiverne af *GV* kan acceptere som datidens norm, trækkes snarere ved hjælp af *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) inklusive supplement (ODS-S). Dog bør man være opmærksom på, at *ODS* ved indsamlingen af sit materiale ikke konsekvent har benyttet originaludgaver, men ofte senere, mere eller mindre kritiske udgaver, hvor en del ortografiske varianter er blevet luget bort. Således også i Grundtvigs tilfælde, hvor både *Poetiske Skrifter*, *Værker i Udvalg* og *Udvalgte Skrifter* er anført som findesteder. Det betyder, at varianter, som findes i Grundtvigs førstetryk, og som han muligvis har delt med andre forfattere i samtiden, ikke nødvendigvis er blevet opfanget af *ODS + -S*. Derfor kan udgiverne af *GV* beholde ortografiske former, som ikke forekommer i ordbogen, når der er grund til at mene, at de var tilladelige på Gr.s tid.

Et godt redskab i denne henseende er <http://books.google.com/> eller lignende internetarkiver. Her kan man til tider finde eksempler på afvigende stavemåder, som ikke er blevet optaget i ordbøgerne. Optræder de her i tilpas omfang – og kan det bekræftes ved selvsyn i selve scanningen af originalen – kan den afvigende form beholdes. Et interessant eksempel herpå findes i tekstredegørelsen til “History of the Northmen” (1831) – en af Grundtvigs få engelske værker:

Et enkelt sted har førstetrykkets særprægede ordlyd fået lov at blive stående til trods for, at der ikke findes belæg i *Oxford English Dictionary* (OED). På s. 444 omtales “the kempions of the North”; ordet *kempion* findes ikke i OED, som kun har formerne *campion* og *kemper*, begge med nogenlunde ens betydninger: kriger, helt, eller med et af Grundtvigs ofte brugte ord 'Kæmper'. Imidlertid findes ordet anvendt i engelske publikationer fra samme periode, bl.a. hos Walter Scott, som

den pågældende passage omhandler, og formen får således lov at blive stående.

Som hovedregel respekteres grundtekstens brug af store begyndelsesbogstaver, også hvor der ifølge samtidig konvention skulle forventes små begyndelsesbogstaver. Der kan være tale om et ekstra fremhævelsesmiddel fra Gr.s hånd. Derimod rettes uden videre små begyndelsesbogstaver, hvor der ifølge samtidig konvention burde være brugt store, hovedsagelig i substantiver. (Gr. var ikke påvirket af N.M. Petersen og Rasmus Rasks retskrivningsprincipper, som ellers vandt indpas i højskolekredse i anden halvdel af 1800-tallet. Principperne indebar bl.a., at der brugtes små begyndelsesbogstaver i substantiver, men Gr. afprøvede dem altså ikke.)

3 Interpunktion

Førstetrykkes interpunktion respekteres i videst muligt omfang. Datidens normer var ganske elastiske, og det er nutidens også blevet, hvilket taler for at respektere den tegnsætning, værkerne har. Kun hvor en forviklet eller mangelfuld interpunktion skaber så store barrierer for læseren, at den må betegnes som egentligt meningsforstyrende, kan udgiverne rette – og da altid med en tekstkritisk note.

3.1 Punktum

Udgaven indsætter ikke manglende punktum efter ordenstal og forkortelser. Hvis der fx står “d. 15 September”, regnes det ikke for en fejl. Derimod betragtes manglende punktum ved slutningen af en sætning eller et alinea som rene trykfejl og rettes altid.

3.2 Anførselstegn og parenteser

Det anses ikke for nødvendigt at bringe fuld konsekvens i førstetrykkes brug af anførselstegn og parenteser. Ganske vist vil det af læselighedshensyn være fornuftigt at supplere tekstens manglende anførselstegn og halve parenteser, når det drejer sig om *begyndende* sådanne. Men *afsluttende* anførselstegn og parentestegn indsættes kun, hvor det skønnes nødvendigt af hensyn til tekstens forståelse.

3.3 Spatiering

De mange spatieringer, som Gr. benyttede til fremhævelse, respekteres naturligvis af udgiverne, men gengives ved kursiver i overensstemmelse med almindelig praksis for omsættelse af frakturtryk til antikva.

4 Fejl i Grundtvigs brug af kilder

Hvor Gr. citerer en kilde forkert, rettes fejlen efter kilden, hvis den gør citatet åbenbart meningsløst, eller hvis fejlen ændrer dets mening, så denne klart strider mod Gr.s kontekst. Det drejer sig her om fejl, som skyldes forkert afskrift efter kilden, eller som beror på sætteren.

Der rettes ikke efter den kilde, som Gr. citerer forkert, hvis afvigelsen ikke har meningsforstyrrende eller -forændrende konsekvenser. Det drejer sig her om tilladt varians i ortografien på det sprog, som citeres (fx skielnede / skjelnede, Vartou / Vartov på dansk, Consequenz / Konsequenz, äussere / äußere på tysk) eller om varians i tegnsætning (fx udråbstegn i st. f. punktum) og fremhævelser.

Der rettes heller ikke efter den kilde, som Gr. citerer forkert, hvis afvigelsen gør kilden mere meningsfuld i sig selv eller får den til at fungere bedre i Gr.s kontekst, end den ville have gjort i sin korrekte form. Udgiverne tillader m.a.o. Gr.s bevidste eller ubevidste tillem্পninger af sine kilder. Til gengæld vil afvigelserne her blive opfanget af punktkommentarerne.

5 Notation

Emendationerne noteres i et *tekstkritisk apparat*. Der foretages ikke *stiltiende rettelser*, dvs. rettelser som ikke noteres. Det har ellers været praksis i Danmark at rette trykfejl stiltiende, bl.a. fordi det kan virke omstændeligt og pedantisk at ville forklare, at et bestemt bogstav i grundteksten er trykt med afvigende skrift, fx Schwabacher i stedet for fraktur eller fed i stedet for ordinær. I en tekstkritisk notes økonomiske form kan det også være svært at beskrive en fejl, som består af et punktum placeret i linjens overkant i stedet for i dens underkant (dvs. en omvendt type).

Imidlertid gives kategorien trykfejl ofte for vide grænser, så den også ses at omfatte undergrupper som dittografier, haplografier, små bogstaver i stedet for store, ordbilleder, der ikke giver mening på dansk, og “indlysende sættefejl, tegnfejl”. De to første af disse undergrupper er i selve deres benævnelse defineret som skrivefejl, og med en rummeligere definition kan de også omfatte gentagelser og overspringelser på grund af læsefejl – derimod næppe trykfejl i snæver forstand. Gruppen små bogstaver i stedet for store omfatter formentlig heller ikke typiske trykfejl, for i håndsatsens tid lå de små og de store bogstaver i fag af forskellig størrelse og placeret langt fra hinanden i skriftkassen; derimod kan den omfatte både læse- og skrivefejl. Ordbilleder uden mening kan også være resultat af skrivefejl. Den femte undergruppe er uklar i selve definitionen, men hvis der ved “tegnfejl” skal forstås interpunktionsfejl, kan der lige så vel være tale om skrive- og læsefejl. Konkrete undersøgelser af, hvad udgivere opfatter som meningsløse eller indlysende (eller med endnu en variant: “entydige”) fejl, der kan rettes stiltiende, viser, at

det subjektive skøn har et stort spillerum, og at vilkårlighed ikke kan udelukkes.

Men selv hvis man indsnævrer fokus til de egentlige trykfejl, kan man betvivle rimeligheden af at rette stiltiende. Ud fra et tekstsociologisk synspunkt kan man hævde, at trykfejlene er interessante og rummer vigtig information om den trykte grundtekst. De bidrager alene ved deres omfang til at karakterisere trykkets kvalitet og tillader muligvis slutninger om dets tilblivelsesproces.

Endelig kan det nævnes, at den danske tradition for stiltiende rettelser støder på skepsis i andre lande, fx Sverige, hvor Svenska Vitterhetssamfundets retningslinjer principielt tager afstand fra fænomenet (jf. Paula Henrikson: *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*, Stockholm 2007, s. 49). Og selv om retningslinjerne ikke følges slavisk, viser en undersøgelse af svenske tekstkritiske apparater, at de noterer en række fejl kategorier, som ikke eller kun sjældent anmærkes i danske: omvendte bogstaver, beskadigede typer, manglende indrykning, uregelmæssige skilletegn og bogstaver i mindre størrelse end brødskriften.

6 Fejl, som ikke er tekstfejl

Sagfejl i Gr.s værker (fx forkert gengivne bogtitler og navne, forveksling af historiske begivenheder, forkerte årstal eller Bibelhenvisninger) rettes ikke af udgiverne, med mindre de er indlysende urigtige (af typen "Napoleon, født 1869"). Hvis ikke det rigtige umiddelbart skinner igennem det forkerte (som i "Schakspear" og "Voltære"), gives den rigtige form i punktkommentarerne.

Fejl, som er opstået ved, at visse elementer i teksten ikke er blevet omfattet af en gennemført revision, betragtes ikke som tekstfejl, men som saglige inkonsekvenser (fx personer, der enkelte gange optræder under et navn, som ellers er blevet ændret af forfatteren). De rettes ikke, men kommenteres kortfattet i punktkommentaren, hvorfra der desuden henvises til redegørelsen for værkets tilblivelseshistorie.

7 Grundtvigs egne rettelserlister

Efter almindelig praksis for datidens bogtryk er flere af Grundtvigs værker forsynet med en rettelserliste oftest med overskriften 'trykfejl'. Disse indeholder rettelser af fejl, som er opdaget under bogproduktionen, men på et tidspunkt, hvor det har været for dyrt at kassere det allerede trykte materiale. De er mest almindelige i selvstændige bøger, men forekommer også til tider i tidsskrifter og da oftest i det nummer, som følger umiddelbart efter Grundtvigs artikel.

Rettelserlisten vil ofte have Grundtvig som ophav. Alligevel følger vi ikke nødvendigvis rettelserforslagene i vores emendation. Hvert tekststed vurderes ud fra ovenstående

principper. Hvor der foreligger en tekstfejl, som vi ønsker at emendere, kan vi bruge rettelseslisten som belæg, som fx her i *Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord* (1809):

s. 78 Skjaldskab] *Rettelsesliste*, Skjoldskab, A

De rettelsesforslag (eller snarere rettelsesønsker) fra rettelseslisten, som vi ikke overtager, anføres som en supplerende note til det pågældende tekststed som her i samme værk s. 17:

Var alt det Gamle saa som du, Klakharald!
Da var det vist nok ogsaa bedst, det tav;
Men saa er ikke Alt, thi Man kan vorde
Hel gammel og dog ikke kærlingvæg] kærlingveg *Rettelsesliste*
Som du. – Hvad er dit tredie Eventyr?

Her følger vi ikke rettelseslistens forslag, idet formen 'væg' er en tilladt ortografisk variant af 'veg' ifølge ODS og tilmed findes andre steder hos Grundtvig. Flere af Grundtvigs egne rettelsesforslag er som dette af æstetisk karakter og er derfor ikke tekstfejl ifølge vores definition. Til tider bruger Grundtvig rettelseslisten til at foretage en slags selvcensur og beder læseren se bort fra eller slette visse passager. Et eksempel findes i rettelseslisten til *Saga. Nytaarsgave for 1812* (1811), hvor der til s. 77 i førstetrykket står: "den 7de, 8de Linie udslettes og tre Stjerner sættes isteden, som Tegn paa en defectus judicii!". En rettelse som denne kan vi ikke følge.

Selve rettelseslisterne etableres og placeres der, hvor det optræder i det tilgrundliggende eksemplar. Det vil oftest skulle kodes i sit eget div-element. **NB: Dog skal rettelseslisten ikke udsættes for emendation!**

I tekstredigeringen kan der redegøres for evt. mærkværdigheder i rettelseslisten som fx allerede effektuerede rettelser (se igen *Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord*) og trykfejl i selve listen. Desuden forklares kortfattet, at både overtagne og afviste rettelsesforslag fremgår af de tekstkritiske noter.